

RADOVAN PAVIĆ

GEOPOLITIČKI PROBLEMI MEĐUNARODNOG POLOŽAJA MAKEDONSKOG ETNIKUMA I SR MAKEDNIJE

UVOD

Prostorni položaj neke zemlje ili blokovske organizacije shvaćen i kao statička i dinamička kategorija, kao i odgovarajući odnosi koji su njegova posljedica, implicira u sebi niz karakteristika čije značenje prelazi okvire uskih specijalističkih interesa — osobine geopolitičkog, ekonomskog, saobraćajnog i drugih vrsta položaja općenito su od šireg političkog značenja¹. U tom upravo shvaćanje geopolitičkog položaja pruža u mnogome adekvatnu osnovicu za razumijevanje bilo historijskih bilo suvremenih međunarodnih odnosa. Na značenje prostornih aspekata ukazuje se danas sve više i to u vrlo širokom krugu autora; termini »geopolitika« i »životni prostor« pnovno ulaze u upotrebu svagdje gdje se želi istaknuti probleme neke zemlje povezane s prostornim odnosima ili interesima pojedinih država; u ekonomici sve se više govori o »prostornoj ekonomici« — to je razumljivo u uvjetima sve gušće naseljenosti, povezanosti međunarodnog života i globalnih geostrateških interesa². Slično isticanje značenja prostornih odnosa nužno je za potpunije razumijevanje historijskih prilika pogotovo tamo gdje se radi o teritorijalnim pitanjima. Zato je i jedan od ciljeva ovog rada da se na jednom konkretnom primjeru ukaže na značenje geopolitičkih faktora u shvaćanju političke povijesti. Primjer geopolitičkog položaja SR Makedonije i makedonskog etnikuma u cjelini u tom je smislu neobično instruktivan — pri tome je **pojasnjavanje i onih (i historijskih i suvremenih) manje svijetlih stranica i aspekata međunarodnih odnosa u jugoistočnoj Evropi bitan preduvjet politike smirivanja i njihovog prevladavanja politikom koegzistencije i dobrosusjedskih odnosa.**

Područje makedonskog etnikuma šire je od opsega današnje SR Makedonije. Iako se zbog ponegdje vrlo jakog procesa odnarođivanja (u Egejskoj Makedoniji) prostor makedonskog etnikuma postepeno smanjuje, u ovom su radu uzete u obzir standardno prihvaćene granice tog područja koje u cjelini zauzima oko 68.000 km². Osim SR Makedonije u makedonski etnikum treba ubrojiti i dijelove današnje Grčke (Egejska Makedonija) koji se sastoje od tri sektora — u zapadnom sektoru to je širi prostor porječja Aliakmona do državne međe prema Albaniji i masivu Pinda na

Zapadu Olimpa na jugu; u centralnom sektoru Egejske Makedonije dominira Solunsko polje sa donjim Vardarom i izlazom na Solunski zaljev; istočni sektor zauzima dio Trakije sa donjim tokovima Strume i Meste; makedonskom etnikumu dalje pripadaju dijelovi današnje NR Bugarske između jugoslavenske i grčke granice na zapadu i jugu i masiva Rile i Rodopa na sjeveru i istoku; ova tzv. Pirinska Makedonija obuhvaća, dakle, dijelove doline Strune i Meste i centralnu pirinsku planinsku jezgru. Četvrti i najmanji dio makedonskog etnikuma pripao je Albaniji i to prvenstveno južno od Ohridskog i Prespanskog jezera.

Razumljivo da političko značenje prostornih odnosa vrijedi i ima određenih reperkusija dakako i za čitavu Jugoslaviju u cjelini zbog čega je moguće složiti se sa Mitrovićevim isticanjem važnosti prostornog položaja novoformirane državne zajednice za njezin povijesni razvitak: »Time je (tj. rezultatima Pariske mirovne konferencije poslije I svjetskog rata) jugoslavenska država stekla svoj geografsko-politički smještaj. Od tog momenta život Jugoslavije će u mnogom zavisiti od tih tekovina: njen geografsko-politički smještaj uvek će činiti važnu komponentu njene istorije ...«³

Adekvatno razumijevanje međunarodnog položaja neke zemlje nalaže uzimanje u obzir čitavog teritorija. Međutim, zbog ponekad vrlo specifičnih kontaktnih karakteristika ostvarenih samo na nekim graničnim sektorima, kao i zbog federalnog statusa i razvijenih demokratskih odnosa, moguće je promatrati i parcijalne relacije, u konkretnom slučaju pojedinih jugoslavenskih republika sa svojim neposrednim graničnim susjedima. Primjer Jugoslavije u tom je smislu neobično karakterističan — njezin krajnji NW i SE dijelovi definirani su izrazito kontrastnim osobinama; dok na sjeverozapadu geopolitički i gospodarski položaj i granični kontakti znače neobično pozitivni faktor za odnose i razvoj socijalističkih republika Slovenije i Hrvatske, dotle se na jugoistoku, uzimajući u obzir sva tri spomenuta kriterija, SR Makedonija nalazi u izuzetno delikatnoj situaciji, pogotovo onda ako se podsjeti da navedena pitanja impliciraju i daleko šire regionalne pa i globalno-strateške probleme. Razumljivo da geopolitički gledano najpovoljniji položaj u Jugoslaviji ima SR BiH, budući da nema državnih granica, a u sličnom je položaju i Crna Gora u odnosu na svog kontinentalnog susjeda Albaniju, koja je i suviše slaba a da bi samostalno mogla predstavljati ozbiljniji problem. Na međunarodnu osjetljivost ovog prostora dovoljno upućuje nekoliko činjenica bilo historijskog bilo suvremenog karaktera: a) Makedonci su danas jedina nacija u Evropi kojoj se osporava njezino nacionalno biće; tvrdnja da 2/3 stanovništva Makedonije ima bugarsku nacionalnu svijest (tj. da su Bugari) može upućivati na formiranje takvog svjetskog javnog mnijenja koje nikako ne bi smjelo biti iznenađeno brigom koju Bugarska može pokazivati prema »svojem« stanovništvu u Makedoniji; b) granice povučene u ovom čvorišnom dijelu tzv. Balkanskog poluotoka su takve da lako

mogu postati izvori napetosti; isto vrijedi i za rasparčavanje etničkih cjelina i teritorijalne probleme — ukratko »balkanizacija« ovog prostora jedna je od njegovih najkarakterističnijih osobina⁴; c) navedeno posebno dobiva svoju negativnu dimenziju onda kada imamo u vidu približavanje zona svjetskih napetosti Evropi (preko Blistoka i Mediterana), uz sve jače angažiranje nemediterranskih flota u bazenu Sredozemlja; d) posebno su značajne negativnosti kontakta ovog dijela Jugoslavije sa zemljama vrlo različitih interesa i orijentacije — prokineskom Albanijom, natovskom Grčkom i Bugarskom kao jednim od ideološki najvažnijih oslonaca Varšavskog ugovora; prema tome se, naravno, ne može zaobići niti inzistiranje na teorijama ograničenog suvereniteta, kao niti spremnost Bugarske da će svoju »internacionalističku pomoć« pružiti svugdje gdje god to bude potrebno; s tim u vezi inzistiranje da se niti jednoj zemlji neće dozvoliti da bude istrgnuta iz socijalističkog lagersa može se odnositi i na Albaniju do koje pristup, osim morem, vodi još jedino preko jugoslavenskog teritorija i to preko makedonskog koridora pravcem NR Bugarska — SR Makedonija — NR Albanija⁵; jedino u Albaniji može Sovjetski Savez imati izlaz na Mediteran neovisan o Tjesnacima i Peloponeško-kretska-maloazijskoj otočnoj barijeri, i luku koja je kontinentalnim zaledem kontinuirano povezana sa teritorijem Varšavskog ugovora.

ZNAČENJE CENTRALNOG POLOŽAJA MAKEDONIJE I ULOGA KORIDORA

Geopolitička osjetljivost makedonskog prostora i u svojoj teritorijalno-etničkoj cjelovitosti⁶ i u okviru današnje socijalističke republike, rezultirala je uvijek prvenstveno iz triju činjenica⁷ — prvo, to je najznačajniji koncentracioni i tranzitni (koridorski) prostor u jugoistočnoj Evropi; drugo, ovaj je teritorij bio odlučan za izlaz Srbije, a donekle i Bugarske, prema moru; i treće, ovdje su se ukrštali interesi Njemačke, Austrije, Italije i Rusije; razloge za to nije teško pobrojati i shvatiti. Po svom prostornom položaju Makedonija i Srbija predstavljaju glavnu saobraćajnu okosnicu u jugoistočnoj Evropi, a sama je makedonija najvažniji čvorišni prostor. Negdje duž Moravsko-vargarske udoline Cvijić s pravom nalazi centralnu jezgru tzv. Balkanskog poluotoka^{7a} i to u Skopsko-preševskoj zoni⁸. Takva jezgra očito mora imati središnji položaj, odgovarajuću komunikativnost u svim pravcima i mora imati relativno veću agrarnu vrijednost. Najveću saobraćajnu vrijednost i koncentracionu ulogu ovdje svakako ima Skopje — ovdje se sa Moravsko-vargarskom saobraćajnicom spajaju Bosanski i Zetski drum, pored toga ovdje se koncentriraju svi unutrašnji prometni pravci Makedonije. Očito je, a geostrateški i odlučno, da su interesi okolnih prostora morali biti upućeni prema takvoj jezgri — to je predstavljalo trajnu opasnost za makedonski prostor i u krajnjoj liniji rezultiralo njegovim rasparčavanjem.

Već i prije formiranja izrazite uloge koridora između jugoistoka i sjeverozapada krajem XIX st. imala je Makedonija ulogu najvažnijeg koncentracionog žarišta praktički svih evropskih superregionalnih saobraćajnica između centralne Evrope, Bosne i Hercegovine, Primorja, Srbije, Crne Gore i Albanije prema Solunu i Carigradu; jedini konkurentski pravac bio je donekle stari Carski drum od Beograda preko Niša, Sofije i Plovdiva. Međutim u drugoj polovici XIX st. položaj Makedonije u izrazitoj koridorskoj zoni bio je još više naglašen — veze sa Jadranom preko Albanije praktički su prekinute zbog anarhije u tom prostoru, dok između slobodne Srbije i Crne Gore ostaje samo uski sadržački prolaz prema Bosni i Austriji.

TERITORIJALNI INTERESI VELIKIH SILA I GEOPOLITIČKI ASPEKTI PROBLEMA PODJELE MAKEDONSKOG ETNIKUMA

Kao i u suvremenim prilikama i historijski je gledano moguće na makedonski etnikum primijeniti jednu od najizrazitijih geopolitičkih definicija, tj. **položaj u okruženju** sa izrazitim konvergirajućim interesima okolnih prostora, što će ovo područje odrediti kao jednu od najznačajnijih zona evropskih sukoba. Važno je to tim više što se radi o relativno vrlo malom teritoriju (čitava Makedonija^{2a} ima jedva 68.000 km²); time je ujedno naglašena i činjenica da se u faktorima prvenstveno geopolitičkog i geostrateškog položaja — ulozi koridora i raskršća uz kontrolu pristupa moru — treba tražiti one najdublje uzroke tako mnogobrojnih interesa i pritiska; a oni su zaista bili upućeni sa sviju strana — sa sjevera i sjeverozapada (Srbija i Austrougarska), sa zapada Albanija⁹ i Italija, sa juga i jugoistoka Grčka i Turska, s istoka i sjeveroistoka Bugarska i Rusija. Po tome je prostor tzv. Balkanskog poluotoka **izuzetno specifičnih karakteristika** — njime su djelomično vladale i oko njega se neprestano sukobljavale neke od najvažnijih i evropskih i azijskih velikih sila ili one koje su **to željle postati (Austrougarska, Turska, Rusija, Italija)**. Zato se kao najznačajniji teritorijalno-etnički problem jugoistočne Evrope javlja podjela makedonskog prostora; uopće podjela Balkana historijski je uobičajena i prihvatljiva sintagma. Posljedice te podjele trajnog su karaktera i u skladu sa oscilacijama u međunarodnim odnosima više ili manje dolaze na vidjelo — pri tome se nezadovoljeni interesi pojedinih država ponekad niti ne pokušavaju prikrivati — dovoljno je samo ukazati na proslavu devedesete obljetnice Sanstefanske ugovora u Bugarskoj uz isticanje njegovih teritorijalnih klauzula.

Najgorljiviji interesi prema makedonskom prostoru najjasnije su ispoljavani u velikorspskim i velikobugarskim aspiracijama — obje imaju dugotrajni karakter, a naročito su izražene od druge polovice XIX st. sa posebnim intenziviranjem u doba ratnih sukoba. Zbog toga nam se i prva tačka rezolucije usvojene na Pe-

toj zemaljskoj konferenciji KPJ 1940. god. koja ističe potrebu vođenja nepomiljive »borbe za ravnopravnost i samoopredjeljenje makedonskog naroda protiv ugnjetavanja od strane srpske buržoazije i u isto vrijeme i uporno razobličavanje italijanskih i bugarskih imperijalista i njihovih agenata...«, i čini toliko značajnom¹⁰.

1) **Teritorijalni interesi Srbije** upućeni su prvenstveno prema moru u Solunskom zaljevu na Egeju i Medovi na Jadranu. Prostorni položaj i drugi prirodno-geografski faktori ispoljavaju u tome niz prednosti ili nedostataka. U Srbiji se — u političkim i intelektualnim krugovima i javnom mnijenju općenito, širenje Moravsko-varždarskom udolinom prema jugu smatralo »prirodnim« pravcem teritorijalnog širenja — to je uostalom i potvrđeno historijskim razvojem; sve glavne akvizicije u povijesti Srbije novijeg razdoblja (tj. od početka XIX st.) dodavane teritoriju Beogradskog pašaluka 1833., zatim 1878. i 1913. god. a imaju smjer od sjevera prema jugu^{10a}. Tako je 1815. god. Srbija zauzimala svega 24.440 km², da bi se stalnim akvizicijama južnih krajeva 1833. povećala na 37.740, 1878. na 48.300 i konačno 1913. god. na 87.800 km². Pri tome je korištenje izrazito geopolitička ideja »prirodnog prava« — naime onaj tko vlada izvorištem, gornjim i srednjim dijelom riječnog toka očito ima »pravo« i na njegov donji, izlazni, odnosno primorski dio¹¹. Ovakve su ideje razumljivo mogle biti itekako prihvatljive ne samo za srpske, nego i bugarske geopolitičare — raspoložuci gornjim i srednjim tokovima Strume, Meste i Marice Bugarska je smatrala da ima pravo da raspože i zonom ušća. U tome nagib tokova (prvenstveno Vardara) nije igrao veću ulogu, budući da je njihova plovnost u suvremenim prilikama zanemariva. Važnija je svakako otvorenost prema sjeveru i jugu a tu Povardarje ima naročite prednosti, budući da je Prešavskom previjom (svega oko 450 m visine) dobro povezano sa podunavskom Srbijom.

Širenje Srbije Moravsko-varždarskom udolinom u skladu je i sa prihvatljivom Cvijićevom tezom o tome da morfologija tzv. Balkanskog poluotoka u suštini nije pogodna za formiranje jedne velike države — prvenstveno se tu misli na postojanje izrazite planinske barijere približno pravca sjever-jug i njezino izolaciono značenje za krajeve istočnije od dolina Morave i Vardara. Dok s jedne strane Moravsko-varždarska udolina ima karakteristike koje je definiraju kao saobraćajno-geografsku cjelinu, što može biti važna predispozicija i za stvaranje većih političkih cjelina, treba odmah istaknuti da je za Bugarsku i njezinu težnju širenja prema moru ta udolina izrazito periferno položena — činjenica koja je u političkoj borbi očito često korištena. I danas su uz faktor samoopredjeljenja naroda kao svakako najodlučniji, ove geografske pretpostavke važan činilac u organizaciji života i povezivanju SR Makedonije sa ostalim jugoslavenskim prostorom. Cvijić s pravom

ističe da jugoslavenska država mora uključivati Moravsko-varдарsku udolinu i železničku prugu Beograd-Rijeka, tj. savsko-pokupski saobraćajni pravac¹².

Za shvaćanje i geografsku interpretaciju navedenih pitanja odlučeno je osvrtnje na Cvijićeve radove — ne samo zbog njegova svojevremeno izuzetnog i sigurno najkompleksnijeg poznavanja prilike u jugoistočnoj Evropi, nego i njegovih vrlo ambivalentnih nacionalno-političkih stavova koji osciliraju između ponekad izrazito naprednih pa do posve racionarnih, kao i zbog činjenice da se njegove ideje, nezaobilaze u bilo kojem razmatranju međunarodnih odnosa u jugoistočnoj Evropi, i danas ponekad isuviše olako definiraju kao nacionalističke; u pojedinim svojim radovima Cvijić zaista zastupa neprihvatljive nacionalističke ideje, dok je u drugima daleko progresivniji; za naša je razmatranja posebno značajno da se Cvijićevi stavovi u odnosu na problematiku Makedonije više puta karakteriziraju i izrazitom progresivnošću.

Po Cvijiću Srbija je imala izuzetno težak i nepovoljan («ubitačan») političko-geografski položaj. Za ovaj inače najgušće naseljeni dio tzv. Balkanskog poluotoka sa najrazvijenijom željezničkom mrežom ali i okružen sa sviju strana, osnovni je problem bio nedostatak izbijanja na slobodno more, budući da je podunavska orijentacija gospodarski objektivno nepovoljnija, a ekonomsko-političke suprotnosti sa Austrijom i njezino teritorijalno širenje (carinski rat 1906. god., aneksija Bosne i Hercegovine 1908. god.) znače spriječavanje izlaska Srbije na Jadran — Srbija je tako »opkoljena zemlja« a Srbi »uhapšen narod«¹³. **Tek sa izlaskom na Jadransko more, Srbija bi imala uvjeta za ekonomsku samostalnost — zato je borba za izlazak na jadransku fasadu i gradnju željeznice jedna od glavnih težnji I balkanskog rata**¹⁴; pri tome treba podsjetiti da je prije Balkanskih ratova Srbija bila jedina zemlja u jugoistočnoj Evropi bez izlaza na more; ista situacija ostaje, istina, i kasnije, ali ostvarivanjem direktnog raničnog kontakta sa Crnom Gorom ili kasnijim formiranjem države SHS, Srbiji je omogućen posredni pristup moru. Važnost mora za Srbiju bila je u ono vrijeme tolika da je Cvijić, dakako pretjerano, isticao da će Srbije »ili nestati ili će se dalje naročito na Jug proširivati«¹⁵. Razumljivo da je u evropskoj politici i publicistici Srbija optuživana da u stvari traži ratnu luku za Rusiju.

Međutim potrebe su i za samu Srbiju bile dovoljno urgentne. Carinski rat sa Austrijom (od 1906. god.) samo je naglasio postojeće probleme, a okupacija Bosne i Hercegovine i posvemašnje zatvaranje istočne granice od strane Austrougarske dovela je Srbiju u zaista težak položaj. **To navodi Cvijića da počinje zastupati ideju »antietnografske nužnosti«, jedno od njegovih zaista izrazito reakcionarnih shvaćanja.** Zbog svoje ekonomske samostalnosti Srbija mora dobiti dio albanske obale i to bilo zauzimanjem teritorija bilo sticanjem posebnih ekonomskih i komunikacionih pra-

va; Cvijić ujedno priznaje da to znači zauzimanje jednog etnički stranog prostora, ali opravdanje te životne potrebe naziva anti-etnografskom nužnošću¹⁶. Time Cvijić zaista zastupa reakcionarne ideje vladajućih velikosrpskih gospodarskih i političkih krugova, uz neka druga gledanja vezana uz etnička i teritorijalna pitanja, ovo su svakako najreakcionarniji Cvijićevevi stavovi. Međutim upravo zato potrebno je posebno isticati i ona njegova izuzetno progresivna shvaćanja koja se takvima ističu naročito onda ako uočimo njihovo izrazito suprotstavljanje nacionalističkim težnjama velikosrpske i velikobugarske politike — a to su upravo oni Cvijićevevi stavovi koji se odnose na isticanje posebnosti makedonskih Slavena u odnosu i na Srbe i Bugare.

Izlazak Srbije na more bio bi svakako pogodniji egejskom varijantom — ovaj je pravac reljefno otvoreniji, tu već postoji velika luka, anti-etnografska nužnost se ne postavlja u tako drastičnom obliku, Grčkoj i Bugarskoj zadaju se time ozbiljni udarci. Za razliku, jadranska je varijanta daleko nepovoljnija i zbog prirodno-geografskih i etničkih razloga ukoliko se radi o teritoriju sjeverne Albanije.

Jedna od osnovnih težnji Srbije u jadranskoj politici bilo je nastojanje da se ostvari direktni granični kontakt sa Crnom Gorom — budući da je Crna Gora 1878. god. Berlinskim kongresom ostvarila svoju jadransku participaciju (od zaljeva Spič do ušća Bojane) imalo bi to ostvarenje direktnog graničnog kontakta sa Srbijom i za nju veliko značenje. Ujedno bi se formirao i tampon između Turske i Austrougarske kao svojevrsna brana germanskom prodoru na jugoistok.

Slijedeći važan interes Srbije bila je težnja da, u nemogućnosti da dopre do Egejskog mora, ostvari barem direktni granični kontakt sa Grčkom kako je njezin najvažniji balkanski suparnik (Bugarska) ne bi i pored drčkog teritorija još i posebno odjeljivao od mora. Navedena su razmatranja neobično značajna i za suvremene prilike i prijepore koji se danas javljaju oko potrebe intenziviranja jugoslavenske jadranske orijetacije — isticanje problema položaja Srbije u kontinentalnom okruženju njezin nekadašnji interes prema moru (a to je jedna od glavnih uzroka ulaska u Balkanski rat), nastojanja oko gradnje željeznica itd. trebali bi nas uvjeriti da najnovije težnje litoralizaciji nisu nikakva posebna novost, a da su koristi od tog procesa uočene već davno ranije.

2) **Sanstefanske teritorijalne klauzule i težnje »Velike Bugarske« prema Makedoniji.** Unutrašnji interesi samih balkanskih država (prvenstveno Srbije i Bugarske) i interesi velikih sila upućivane su samo na dvije mogućnosti »rješenja« makedonskog pitanja — podjelu Makedonije u skladu sa odnosima snaga ili priključenje čitave Makedonije jačoj državi¹⁷. Uopće pitanje zadržavanja teritorijalne cjelovitost ili njegova podjela makedonskog etnikuma ima jedno od najosnovnijih značenja u političkom razvoju ovog dijela Evrope. U tome se teritorijalni aspekti Santefanskog ugovora

ra ističu kao onaj faktor koji je pridonosio očuvanju teritorijalne cjelovitosti Makedonije, pa bi se u tom smislu prostorni aspekti tog čuvenog ugovora¹⁸ morali smatrati pozitivnim. Međutim ovakav je privid lako demantirati — priključenje čitavog makedonskog etnikuma »Velikoj Bugarskoj« zadovoljava samo teritorijalne aspekte pitanja; gledano etnički problemi bi ostali i nadalje, a bili bi predstavljeni borbom Makedonaca za afirmaciju svoje samobitnosti i nacionalnog bića protiv nasilne bugarizacije.

Formiranje »Velike Bugarske« rezultat je ne samo težnji za oslobođenjem od Turske nego i dvaju ekspanzionističkih interesa — bugarskog i ruskog — zato se u povijesti diplomacije naziv »Zadunavska gubernija«, kako su nazivali »Veliku Bugarsku«, može smatrati posve opravdanim. Formiranje »Velike Bugarske« moglo je biti jedna od najznačajnijih činjenica u razvoju međunarodnih odnosa u jugoistočnom dijelu Evrope. Bugarski je interes inače bio definiran klasičnim ekspanzivnim interesima i zloupotrebom onih aspiracija koje u XIX st. teže razumljivom okupljanju sviju pripadnika neke nacionalne zajednice — naime u Bugarskoj se Sanstefanski ugovor smatra progresivnim aktom, budući da je on ujedno sve »bugarsko« stanovništvo, dakako i ono u Makedoniji. U istoj intonaciji upućivana je i kritika revidirajućim odredbama Berlinskog kongresa kojima su »neosporni« dijelovi »bugarskog naroda« ostali pod vlašću sultana (južna Bugarska, Makedonija)¹⁹. Ostvarenje Sanstefanskog ugovora imalo bi nekoliko izuzetno značajnih posljedica:

Prvo, to bi bio najveći moderniji teritorijalni zahvat jedne posve prostorno izolirane sile (Rusije) u području sa kojim ona nema direktnih graničnih kontakata. U uvjetima kada je bilo sasvim realno očekivati prilično brzo povlačenje Turske iz ovog područja, formiranjem »Velike Bugarske« istočni i središnji dio jugoistočne Evrope došao bi pod dominaciju jedne strane sile;

Drugo, preko ovog bi teritorija Rusija mogla riješiti jedno od osnovnih pitanja svoje balkanske i sredozemne politike — pitanje izlaza na otvoreno more zaobilazanjem Tjesnaca; participacija na Egeju u solunskom zaljevu i dijelu egejske obale između Strimonskog zaljeva i utoka Meste²⁰ mogla je zadovoljiti ruske zahtjeve. Ovo je svakako najodlučnije pitanje i njegovim »rješenjem« i formiranjem kontinentalnog koridora između Crnog Mora, Egeja i Jadrana koristeći pritom Veliku Bugarsku, Srbiju i Crnu Goru, sigurno je da bi niz drugih aspekata međunarodnih odnosa i odnosa snaga imao drugačiji trend i značenje^{20a}. Povoljnosti ovakve egzesk participacije su neosporne — doline Vardara, Strume i Meste prirodni su putevi prema moru; međutim, niti nedostatke ne treba previdjeti — prirodno-geografski faktori su u »Velikoj Bugarskoj« takovi da očito destimuliraju svaki pokušaj stvaranja trajnije zajednice u odgovarajućim granicama »Velike Bugarske«. Planinska barijera između toka Vlasine i donje Meste²¹ može efikasno otežavati političku i ekonomsku organizaciju i formiranje osjećaja zajedništva prostora sa jedne i druge strane barijera

To je i jedan od razloga zašto se tokom ranijih historijskih razdoblja dosta teško a nikada trajno nije moglo vladati iz ohridsko-prespanske regije jezgre maričkom i podunavskom Bugarskom; i obratno — isto vrijedi za državno-političku jezgru u Podunavlju (Preslav) iz koje s enije moglo trajno zavladati makedonskim prestorom.

Treće, sanstefanska »Velika Bugarska« trebala je biti brana za germansko širenje prema jugoistoku; njezin teritorij pregradio bi Moravsko-varždarsku udolinu, glavnu saobraćajnu okosnicu svakog jugoistočnog prodora. Ova bi državna barijera dopirala na zapadu sve do planinske zone na granici Albanije, dakle do jedne izrazite reljefne barijere sa Debarski mrvatima kao jedinim značajnijim prekidom. Idući dalje prema moru bilo je za očekivati da će zbog etničke posebnosti Albanije i ovdje doći do formiranja posebne političke cjeline; a kako j e isti prostor ujedno i interesna sfera Italije — znači to da bi se germanskoj težnji širenja prema jugoistoku (ideja Bagdadske željeznice, itd.) uspješno mogla odupirati jedna transverzalno položena interesna sfera. Međutim ovakva barijera ne b ni u kom slučaju morala postati jedinom u ovom prostoru — ukoliko bi nakon povlačenja Turske iz područja Sandžaka došlo do ostvarenja direktnog graničnog kontakta između oslobođene Srbije i Crne Gore, bila bi tako formirana druga barijera germanskom širenju. Težnjama Srbije da i preko sjeverne Albanije dopre do Jadrana ta bi zona bila teritorijalno još više proširena.

Pri tome treba istaći da težnja širenja Austrougarske prema jugoistoku u okviru pangermanskih koncepcija i ideje »Drang nach Osten«, nije samo rezultat tradicionalnih germanskih težnji prema istočnom Lebensraumu, nego i rezultat onih pritisaka i gubitaka teritorija koje Austrougarska osjeća na zapadu zbog čega dolazi do intenziviranja napora na jugoistoku. To je ujedno i faktor koji naglašava značenje dviju tamponskih zona prema Turskoj (Srbija — Crna Gora i »Velika Bugarska — Albanija), čemu treba dodati i činjenicu da velike sile nikako nisu mogle biti voljne da dozvole ostvarivanje još jednog graničnog kontakta sa Turskom (Austrougarska — Turska), budući da se otvaraju veće mogućnosti aspiracija još jednog konkurenta za cijepanje turskih teritorija.

Četvrto, formiranje Santefanske Bugarske značilo bi odjeljivanje Srbije od Egejskog mora. Ovakva zatvorenost smatrana je u Srbiji za jednu od osnovnih zapreka gospodarskog razvoja i branom za njezino prirodno teritorijalno širenje. Interes Srbije bio je, da ukoliko već ne može izbiti na Egejsko more, da mora barem raspolagati direktnom granicom sa Grčkom, budući je pitanje tranzita očito teže rješavati ako je u međuprostoru umetnut još jedan dio stranog državnog teritorija.

I peto, Sanstefanska bi Bugarska sa 163.000 km² bila daleko najveća balkanska država što bi moglo predstavljati trajni problem u odnosima snaga u ovom prostoru.

3) **Interesi Grčke.** Kao izrazito egejska država razumljivo da je Grčka težila afirmaciji na egejskim obalama pogotovo zbog izrazite nesigurnosti egzistencije na zapadnim obalama u Turskoj, uz osiguranje adekvatnog zaleđa i to prvenstveno solunskog; time je definiran njezin odnos prema Egejskoj Makedoniji i Trakiji sa konačnim rezultatom formiranja kopnene barijere za izlaz Srbije i Bugarske do egejskih obala.

4) I interesi **Albanije** također su između ostalog orijentirani i prema teritoriju Makedonije. Albanska je obala na jadraniu za život relativno nepovoljna, pa su tradicionalni interesi biološki vrlo aktivnog i ekspanzivnog stočarskog stanovništva bili uvijek usmjereni prema istoku i sjeveroistoku — prema prostorima koji predstavljaju bilo vredniju torarnu bazu, bilo da su uključeni u zone transhumantnih stočarskih kretanja. U tim težnjama nije se radilo samo o zapadnoj Makedoniji, nego i o dijelu Stare Srbije (Kosmet). Te su težnje, dakako, bile podupirane i talijanskim interesima — tako je kasnije (na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1919. god.) Italija čak zastupala ideju formiranja posebne makedonske države, kako ne bi došlo do teritorijalnog proširenja, a time i adekvatnog jačanja ni Srbije, ni Bugarske, a niti Grčke, koje su zemlje bile očiti konkurent talijanskom utjecaju i teritorijalnom širenju u jugoistočnoj Evropi. — Razumljivo je, da bi stvaranje jedne političke tvorevine na albanskom teritoriju značilo, uz izlazak Crne Gore (i Srbije) na Jadran, branu austrougarskom obalnom prodiranju. Međutim, treba odmah istaći da se Austrougarska više bojala crnogorske i srpske afirmacije u ovom prostoru nego li albansko-talijanske. Vidljivo je to iz težnji Austrougarske da toliko stijišni Srbiju da u okvir Albanije uđu i gradovi Peć, Mitrovica, Priština, Skopje i Bitola.

Navedeno jasno ukazuje da je makedonski prostor u mnogome jedinstven u Evropi — praktički gotovo nigdje na evropskom kontinentu nisu postojale takve teritorijalne pretenzije toliko velikog broja i malih i velikih država oko dimenzijama ako relativno malog područja — i ova kontatacija još jednom ukazuje na značenje položaja i prostornih odnosa za shvaćanje političke povijesti i međunarodnih odnosa u Evropi.

Interesi balkanskih partnera i karakteristike saobraćajne politike. navedeni interesi dvaju glavnih balkanskih konkurenata — Srbije i Bugarske — došli su do izražaja i u željezničkoj politici; u tome ne treba izostaviti niti poklapanje sa određenim interesima Rusije, a niti neke današnje karakteristike željezničke mreže i saobraćajne politike koje vuku svoje porijeklo iz vremena prvih većih teritorijalnih promjena na tzv. Balkanskom poluotoku i prvih jačih gospodarskih impulsa u čemu je razvoj željeznica imao jednu od odlučujućih uloga. Po Cvijiću, obala između Bara i Drača prirodni je izlaz centralnih dijelova tzv. Balkanskog poluotoka prema Jadranu. Nakon što je Austrougarska zatvorila dva najvažnija trgovačka puta Srbije prema Jadranu naročito važna za

izvoz stoke (iz Višegrada preko Bileće za Dubrovnik ili Sutorinu i Uvca preko Kolašina i Morače za Bar) za Srbiju je najveće značenje mogao imati pravac Mrdar (državna granica) — Priština — Drim — Medova ili Skadar. Taj bi pravac zapravo započinjao već na Dunavu; ova bi podunavsko-jadranska željeznica imala veliko značenje i za Rumunjsku i pogotovo Rusiju. Međutim kako je Medova u albanskim rukama povoljniji je pravac preko gornjeg Ibra dalje Limom (preko Plava i Gusinja) za Moraču i Bar. Iako etnički povoljnije položena, ova bi pruga naišla zaista na izuzetne teškoće terenskog značaja.

Slične planove za gradnju željezničkih pruga prema Jadranu imala je i Bugarska — trasa njezine trans-balkanske željeznice išla bi od Calafata preko Vidina i Čustendila do Kumanova a zatim postojećim krakom do Skopja i Soluna ali i dalje za Jadran^{21a}. Drugi pravac bio je usmjeren od Calafata na Sofiju i Serez.

ETNIČKI PROBLEMI MAKEDONSKOG TERITORIJA

Etnički problemi makedonskog teritorija neobično su složeni zbog velike šarolikosti stanovništva, počemu je ovo sigurno jedan od najkompleksnijih dijelova Evrope uopće²²; poznavanje Cvijićevih radova i ovdje nam olakšava snalaženje u vrlo složenim prilikama; pored toga važno je da je upravo na ovim pitanjima Cvijić manifestirao neka svoja napredna shvaćanja zbog čega se ne možemo složiti sa pojedinim ocjenama njegovih stavova²³. **Za razliku od izrazito nacionalističkog pristupa srpskih, bugarskih, grčkih i austrijskih autora, koji su svi negirali postojanje makedonske nacije, Cvijić je sa svojim isticanjem posebnosti makedonskih Slavena, koji po njemu nisu ni Srbi a niti Bugari, vakako najbliži stvarnosti — ovakav stav izuzetno je progresivan u vrijeme kada i velikobugarska i velikogrčka propagandt svojataju makedonski etnikum i u vrijeme kada se makedonska nacionalna svijest nalazi u fazi izrazitijeg formiranja. U radu »Remarques sur l'ethnographie de Macedoine« (II edition, Paris, 1907.) Cvijić je uz kritičke strukture stanovništva Makedonije prema različitim autorima i to u vilajetima Kosovo, Monastir (Biola) i Solun. Tabela je**

Procjena stanovništva (Bugari, Srbi i Grci) u vilajetima Kosovo Monastir i Solun

Autori	Bugari	Srbi	Grci	Prema srpskim, bugarskim, grčkim i njemačkim autorima
Gopčević (Srbija)	57.600	2,018.230	201.140	
Kančev (Bugarska)	1,184.036	700	225.152	
Nicolaides (Grčka)	454.700		656.300	
	(Slavomakedonci)			
Oestreich (Njemačka)	2.000.000		200.000	

toliko zanimljiva da ovdje donosimo njezin najvažniji dio — jasno je uočljivo da strani autori ne respektiraju makedonsku posebnost i da uvijek ističu brojčanu prednost samo jedne određene nacije.

Moguće je navesti više primjera progresivnih Cvijićevih stavova u vezi etničkih karakteristika Makedonije. Ističući da makedonski Slaveni nisu ni Srbi a niti Bugari Cvijić kaže: »Možda bi najtačnije bilo celu ovu slovensku, nacionalno kolebljivu masu (između Skopja i Soluna) obeležiti neutralnim imenom: makedonski Sloveni²⁴. Mnogi su Cvijića kritizirali zbog davanja karakteristika ovakve flotanosti stanovništva Makedonije koje bi u skladu sa političkom pripadnošću moglo, zbog procesa srbizacije ili bugarizacije, postati bilo srpsko bilo bugarsko. Međutim u tome je Cvijić imao potpuno pravo — od Balkanskih ratova do danas izvršena je već uvelike grecizacija Makedonaca u Egejskoj Makedoniji, a njezina oštrina i kontinuiranost dovest će ubrzo do grecizacije i ostataka makedonskog stanovništva u tom prostoru. U svojim progresivnim stavovima Cvijić ide toliko daleko da da počinje upotrebljavati i termin Makedonci: »Od velike je važnosti ovaj kulturni momenat (tj. lingvističko-dijalektalna različitost) zbog kojeg poglavito postoje razlike i protivnosti između Makedonaca i srpskog i bugarskog narodnog jezgra²⁵. Ovakav je stav sigurno od izuzetnog značenja po svojem realnom pristupu i progresivnosti pa daleko nadmašuje Lenjinova shvaćanja koji stanovništvo ovog prostora istina ne svrstava ni u Srbe a niti u Bugare, ali se i posve neutralno izražava navodeći da u Makedoniji žive Slaveni²⁶. Cvijić nadalje s pravom iznosi da nema dovoljno sigurnih etnografski hznakova po kojima bi se makedonski Slaveni mogli odrediti kao Srbi ili Bugari²⁷, a masa makedonskih Slavena nema jasno izražen enacionalne svijesti u smislu da se ne osjećaju ni Srbi ni Bugari²⁸; ako se kod pojedinih makedonskih Slavena nađe srpskih ili bugarskih osjećaja oni nisu izvorni nego nametnuti odgovarajućim propagandnim djelovanjem. Cvijić s pravom ukazuje na netačnosti etnografskih karata, kao i netačno ispisivanje toponima »Bugarska« na teritoriju Makedonije. Ovi progresivni Cvijićevi stavovi dolaze do izražaja i na njegovoj etnografskoj karti iz 1908. godine — u Makedoniji su posebno izdvojeni makedonski Slaveni od Srba i Bugara; doduše ova karta zaslužuje neke druge zamjerke — naziv Stara Srbija zahvaća i velik dio makedonskog prostora na sjeveru što ovdje međutim nije od većeg značenja²⁹.

PODJELA MAKEDONSKOG ETNIKUMA

Navedeni teritorijalni interesi balkanskih i izvanbalkanskih partnera i etnička svojatanja dovela su nakon Balkanskih ratova, a u skladu sa odnosima snaga, i do podjele makedonskog etnikuma. Dakako, to nije bila i prva njegova podjela ali je sigurno prva

sa trajnim posljedicama. Za naša je razmatranja značajno da su prirodno-geografski i neki socijalno-geografski faktori i ovdje odigrali značajnu ulogu.

Tokom velikog dijela svog historijskog razvoja prostor Makedonije stalno je bio karakteriziran trima geopolitičkim izuzetno značajnim osobinama: 1) teritorijalno je procijepan tako da 2) zbog toga nije ostvorena veza svih njegovih dijelova sa morem, i 3) graničnog je značaja među državama ili regijama jezgre³⁰ balkanskog ili izvanbalkanskog karaktera. Podijeljenost Makedonije karakteristična je činjenica čak i u vrijeme egzistencije velikih autohtonih balkanskih država tvorevina — tako Simeonovo tzv. Prvo bugarsko carstvo (X st.)³¹ nije uključivalo čitavu Makedoniju (izostavljeni su bili Solun i dijelovi oko ušća Strume, Vardara i Bistrice); iz makedonskog Samujlovog carstva (X na XI st.) također su bili izostavljeni, osim Soluna i dijelovi egejske, obale i Pirinska Makedonija. Dijelovi Makedonije (prvenstveno Egejske Makedonije) obuhvaćalo je i Latinsko carstvo (XIII st.). Granice Milutinove (XIII na XIV st.) države na jugu također znače podjelu makedonskog područja. Svi dijelovi Makedonije nisu pripadali niti Dušanovoj državi (XIV st.). Nakon razdoblja Drugog bugarskog carstva (XIII st.) u relativno novijoj povijesti samo je u turskom razdoblju ostvoreno teritorijalno jedinstvo makedonskog prostora.

Međutim najvažnija je svakako ona podjela Makedonije koja je izvršena Bukureštanskim mirom 1913. god. i sankcionirana na pariškoj mirovnoj konferenciji 1919. god. Time je Makedonija doživjela situaciju koju je Goce Delčev smatrao većim zlom nego li i samu pripadnost Makedonije Turskoj. Prva precizna podjela interesnih sfera u Makedoniji izvršena je između Srbije i Bugarske kao gglavnih balkanskih partnera. Ugovorom o prijateljstvu i savezu već 1912. god. Time bi prostor sjeverozapadno od linije Kriva Palanka — Ohrid (sa Skopjem) pripao Srbiji, a područje na jugoistoku sa Kruševom, Velesom, Kratovom i Krivom Palankom — Bugarskoj. Tom linijom Srbija bi bila odsječena od Egejskog mora — ali to je još bilo u vrijeme kada je računala na jadranski izlaz. Bugarska bi stjecajem Egejske, Pirinske i dijela Vardarske Makedonije ostvarila ulogu kopnenog koridora između Crnog i Egejskog mora. Međutim tek je poslije I svjetskog rata konačno riješeno pitanje granice; Bugarska je izgubila izlaz na Egej i Vardarsku Makedoniju u Jugoslaviji. Pripadnost Pirinske Makedonije Bugarskoj i Egejske Makedonije Grčkoj postale su činjenice trajnog značenja.

Značenje prirodno-geografskih faktora. Iako je podjela makedonskog etnikuma rezultat prvenstveno odnosa snaga, odlučnu su ulogu imali neki fizičko-geografski faktori — tri dijela Makedonije u mnogome su i posebne prirodne i regionalne cjeline. Povardarska Makedonija identificirana je u najvećem dijelu sa porječjem gornjeg i srednjeg Vardara; pirinski dio sa porječjima gor-

nje i srednje Strume i Meste, a egejski dio prvenstveno sa okolicom Soluna i obalnom zonom.

Povardarje je svakako najvažnija zona; zbog centralnog položaja, tranzitne i koncentracione saobraćajne uloge i solunskog izlaza ono sigurno predstavlja okosnicu makedonskog prostora. I funkcionalno i saobraćajno Povardarska je Makedonija orijentirana od sjeverozapada prema jugoistoku tj. prema moru; dva visoka planinska masiva na zapadu i istoku izrazite su prirodne granice o kojima se, u okviru postojećih odnosa snaga moralo voditi računa — u ovom slučaju pristajemo uz gledanja prirodno-geografskog determinizma.

Na zapadu ovaj nešto preko 2.000 m visoki planinski reljef istina nema ulogu razvođa i ne odlikuje se izrazitijom ulančenošću, što znači da izostaju neki od glavnih političko-geografskih kriterija za povlačenje državnih granica; pored toga reljefna je barijera prosječena sa nekoliko nižih prijevoja i prolaza, a niti etnički nije toliko izrazita; treba dodati i činjenicu da je ovo prostor uključen u zonu transhumantnog stočarenja; sve bi to, istina, upućivalo na njegovo spojno značenje; međutim, izolacione su karakteristike ipak izrazitije, gravitacija je stanovništva upućena prema istoku ili zapadu, dok je gustoća relativno manja. Zato je razumljivo da je upravo ovdje povučena granica po tipu pretežno subsekventnog značaja.

Osobine **istočne granice** su slične — ali sa nekim karakteristikama koje su bolje fundirane u osobinama prirodne sredine koje toj granici daju bolje osnovne stabilnosti u eventualnim međunarodnim krizama. I ova se granica odlikuje relativno većim visinama i, osim na jugu u slučaju Lebnice i Strumice, poklapa se sa strumsko-vargarskim razvođem; preko njega prema istoku leži druga životna okosnica — strumska dolina. Gustoća je stanovništva u međuprostoru mala a transverzalna stočarska povezanost praktički posve izostaje, što znači, da su izolacione karakteristike još naglašenije.

Drugi dio Makedonije, tj. životna okosnica strumske doline ujedno i glavni bugarski pravac prema Egeju. Ova je činjenica izlazi na sjever u Sofijsku kotlinu a na jug prema moru — to je **geopolitički neobično značajna jer ukazuje na periferni položaj Povardarske Makedonije u odnosu na teritorij Bugarske**, što može biti samo diskvalificirajući faktor pri eventualnom bugarskom insistiranju na potrebi pripadnosti Povardarske Makedonije Bugarskoj; pogotovo to vrijedi u slučaju kada nije uspijelo traženje delegacije SHS na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1919. god. da se teritorij nove države proširi dalje sve do uključno Petriča čime bi bio presječen saobraćajni pravac Sofija—Amfipolis (a ujedno i Sofija—Solun) od kojeg se u poslijeratnom razdoblju mnogo očekivalo.⁸² Bugarskoj je dakle ostao otvoren jedan koridor prema moru i to na najkraćem pravcu između Sofije i juga — zbog toga se »potreba« Bugarske prema Povardarskoj Makedoniji čini bespredsjednom.

I treći dio Makedonije³³ — Egejska Makedonija — također je definirana nekim prirodno-geografskim osobinama. Osim pobječja gornjeg Aliakmona, sve ono što je određeno kao reljefno niži prostor sa donjim najotvorenijim dijelovima tokova i zavalama otvorenim prema jugu (Meglen) pripalo je Grčkoj kao Egejska Makedonija sa Solunom kao životnom okosnicom i Solunskim poljem kao odgovarajućim zaleđem (Hinterland). Dakle je, geografski gledano, makedonski etnikum »logično« podijeljen na tri različite životne okosnice koje su saobraćajno-geografski i različito orijentirane i imaju posebne regionalne karakteristike.

Kod podjele makedonskog prostora potrebno je uočiti još jednu činjenicu — danas se u NR Bugarskoj SR Makedonija tretira kao Vardarska Makedonija. Ovaj historijski naziv ima u suvremenim prilikama izrazito negativno značenje jer predstavlja faktor i daljeg podržavanja ideje podijeljenosti i same SR Makedonije; naime, Vardarska Makedonija očito može biti onaj prostor čije su granice definirane vardarskim razvodima; s tim u vezi postavlja se odmah i pitanje — a što je sa nevardarskim dijelom Makedonije koji ima zajednički granični kontakt i sa Albanijom i sa Bugarskom?

Problem jezgre okupljanja. Podjela makedonskog etnikuma izvršena je na četiri vrlo nejednaka dijela.^{33a} Iz navedenih dimenzija (oko 34.000 km²) uočava se grčki sektor kao teritorijalno najveći, a po nekim funkcijama značajan isto toliko koliko i Povardarski dio Makedonije u Jugoslaviji. Ako bi sada **sasvim teoretski** pokušali odrediti onaj dio Makedonije koji bi eventualno mogao postati jezgra okupljanja svih makedonskih teritorija, očito je, da kao takova jezgra ne bi mogla služiti Pirinska Makedonija u Bugarskoj koja je teritorijalno najmanja, a geografski na najmanje značajnom položaju i sa malim brojem stanovnika. Kao eventualna jezgra okupljanja mogli bi zato doći jedino u obzir jugoslavenski ili grčki sektor. Sužavajući taj izbor i dalje nije teško ukazati na jugoslavenski dio kao najvažniju potencijalnu jezgru okupljanja, budući da ovdje živi najveći dio Makedonaca kojima su priznata nacionalna prava i federalni status.

Ova razmatranja trebaju, dakako, samo ukazati na nerealnosti suvremene bugarske propagande i nemaju apsolutno nikakve druge implikacije odbijajući pri tome i ono što je donijela rezolucija X proširenog plenuma (CKBRP (k) 9. VIII 1946. god., tj. konstataciju da se osnovni dio makedonskog naroda organizirao državno i nacionalno u okvirima Jugoslavije i da je pripajanje Pirinske »Makedonije jugoslovenskom dijelu Makedonije zadatak Jugoslavije i »Otačestvenog fronta« Bugarske³⁴. Kod toga je dobro podsjetiti se da je i 13. X 1944. god. bugarsko »Rabotničko delo« pisalo da »Prvi put su Makedonici dobili mogućnost za slobodni nacionalni razvitak kao ravnopravni članovi Federativne Jugoslavije«.

Posljedice povlačenja graničnih linija. Suvremeno značenje saobraćajno-geografskog položaja Makedonije zaostaje za znače-

njem u prošlosti. Osnovni razlog leži u političko-teritorijalnom rasparčavanju cjelovitog makedonskog etnikuma i nepostojanju određene suradnje sa susjedima. Relativno najmanje štete pretrpio je izlaz prema Solunu — uloga luke i željeznička povezanost ne dozvoljavaju da zanemarimo njegovo značenje; međutim povlačenje granice prema Albaniji prekinulo je Zetski (Prizrenski) put i Via Egnatia-u; promjene sa povlačenjem bugarske granice još su značajnije — državna je međa povučena planinskim masivima između Vardara i Strume — dakle upravo u središtu tzv. Balkanskog poluotoka, u zoni koja predstavlja njegovu okosnicu. Slaba je povezanost bila izrazita u razdoblju stare Jugoslavije; veliko su značenje imali tehnički razlozi — granice jugoslavenskog dijela Makedonije presijecala su svega tri pravca u kategoriji »glavnih prolaznih puteva«³⁵. Poslije oslobođenja situacija je znatno poboljšana, ali granice SR Makedonije presijeca danas samo šest graničnih prijelaza (u SR Sloveniji 21, u SFRJ ukupno 45). Novim granicama dva saobraćajno najvažnija pravca Balkanskog poluotoka — Moravsko-varždarska i Iskrsko-strumska udolina — izgubili su međusobnu povezanost. Tako je i time centralna planinska okosnica balkanskog prostora (u smjeru sjever—jug) izgubila mnoge pretpostavke gospodarskog razvoja, budući da je došlo do prekida funkcija transverzalne povezanosti, što je u ovom i inače relativno siromašnijem kraju dovelo do usporavanja gospodarske dinamike.

Novim granicama bitno je promijenjena i gravitacija stanovništva. Nekadašnja opća orijentacija prema Solunu svih dijelova Makedonije zamijenjena je sada u Jugoslaviji i Bugarskoj prema novim središtima; otada Skopje postaje daleko najznačajniji centar u jugoslavenskom dijelu Makedonije kao ona koncentraciona tačka koja prikuplja sve makedonske saobraćajnice prije njihova upućivanja prema sjeveru. I transhumantno je stočarenje pretpjelo određenih šteta — prekinuta je veza između makedonskih planina kao ljetovališta (prvenstveno Šar-planina) i Solunskog polja kao zimovališta — međutim povećanje ostalih gospodarskih mogućnosti u okviru nove države uvelike je kompenziralo taj nedostatak. I u suvremenim se prilikama može isticati nepovoljnost povlačenja graničnih linija, budući da su se mnogi gospodarski vitalni centri Makedonije morali locirati neposredno uz državne granice prema Albaniji i Bugarskoj.

SUVREMENI GEOPOLITIČKI POLOŽAJ SR MAKEDONIJE

Suvremeni geopolitički položaj SR Makedonije nosi jasne pečate iz prošlosti pa su i problemi slični onim ranijima. Za usporedbu dobro je prije svega podsjetiti na posve kontrastirajuće osobine položaja SR Slovenije — on je daleko povoljniji; gledano historijski jedna od najznačajnijih karakteristika kontaktnog i geopolitičkog položaja SR Slovenije također jest položaj u okruženju³⁶ (između ekspanzionističkih interesa Germana, Romana i do-

nekle Mađara). Međutim, ovdje je važno bilo izostajanje ekspanzivnog pritiska izraženog u teritorijalnim aspiracijama i nacionalističkoj politici od strane slavenskog (hrvatskog) zaleđa. Pored toga bila je važna i udaljenost, ne samo od zone direktnog turskog osvajanja, nego i od graničnog »frontiera«, tj. Vojne Krajine. I danas je situacija daleko povoljnija — iako pripada NATO paktu odnosi sa Italijom vrlo su povoljni, sjeverni susjed Austrija je neutralna država, pitanja granice i nacionalnih manjina više se ne postavljaju, povoljni su blizina gospodarski najvažnijim dijelovima Evrope i participacija na sjevernom Jadranu — to otvara mogućnosti za razvoj pogotovo turističke suradnje uključujući talijansku Furlaniju, austrijsku Korušku, SR Sloveniju i SR Hrvatsku, što stimulira gospodarske funkcije i tranzitni saobraćaj, dok svakodnevni malogranični promet predstavlja jednu od osnovnih gospodarskih i političkih činjenica u graničnim zonama.

1) Međutim, položaj SR Makedonije definira se kao onaj dio Jugoslavije za koji se, i u suvremenim prilikama, zaista može reći da se nalazi u okruženju. Odnosi sa Albanijom ne mogu se smatrati povoljnim, participacija albanskog stanovništva uz dijelove zapadne granice i Makedonije i Srbije nepovoljna je u eventualnom isticanju teritorijalnih pitanja; politički razlozi i gospodarska nerazvijenost albanskog prostora ne mogu stimulirati izlaz prema lukama na jadranskoj obali; natovska Grčka sa današnjim vojnim režimom i isticanjem »slavenske opasnosti« — prvenstveno se to odnosi na Bugarsku ali u novije vrijeme i na Jugoslaviju — sa jakom politikom helenizacije u zoni Egejske Makedonije i posebnim geostrateškim zadacima u okviru američke strategije, ne može, unatoč postojanja slobodne lučke zone u Solunu, biti za sada faktor uspješne suradnje. I ovdje, isto kao i u slučaju Albanije i Bugarske, i malogranična suradnja praktički posve izostaje. Problemi na strani Bugarske nisu ništa manje značajni — pripadnost Bugarske Varšavskom ugovoru i značenje makedonskog prostora kao koridora za vezu Bugarska—Albanija (Jadran) oni su elementi koji bitno pridonose negativnostima definicije okruženja i sa istočne strane. I oblik republičkog, odnosno ujedno i dijela jugoslavenskog državnog teritorija u Makedoniji, za nas je dosta nepovoljan i pridonosi negativnostima definicije okruženja zbog svoje isturenosti i relativno uske teritorijalne veze sa ostalim trupnim jugoslavenskim prostorom; dok između Đekeneša i Rijeke — linije koja približno ograničava drugi krajnje sjeverozapadni i isto tako relativno istureni dio jugoslavenskog državnog prostora udaljenost iznosi oko 230, dotle udaljenost između Koraba i izvorišta Krive Reke iznosi samo oko 160 km. Razumljivo je da se i isturenost i karakter okolnog okruženja mogu u posljednjem slučaju smatrati daleko izrazitijima.

2) Velika etnička šarolikost makedonskog prostora i raspoored narodnosti pridonosi nepovoljnostima geopolitičkog položaja. Istina, neki su problemi riješeni — iseljavanjem Turaka iz Var-

darske zone nestalo je u SR Makedoniji središnje etničke barijere koja je odjeljivala makedonsku masu na istoku i zapadu. Ali zadržane su druge nepovoljne osobine; uz sjevernu polovicu zapadne granice veliko je učesće demografski vrlo ekspanzivnog albanskog stanovništva što može predstavljati poseban problem s obzirom na ostvarenu etničku kontinuiranost u prostoru Albanije; to svakako može biti za nas otežavajući faktor pri eventualnim stranim re- vandikacionim zahtjevima³⁷. Slične je osobine moguće registrirati i uz istočnu granicu — iako je NR Bugarska izjavila da nema nikakvih teritorijalnih pretenzija prema Jugoslaviji, potrebno je uočiti one faktore koji mogu biti značajni i u drugačijim prilikama. Makedonsko se stanovništvo nastavlja preko centralnog i južnog sektora granice i u susjednu Bugarsku (Pirinska Makedonija³⁸). U uvjetima priznavanja makedonske nacije to bi bio faktor koji bi nama itekako osiguravao ovu granicu, jer bi svi zahtjevi stanovništva očito mogli biti upućeni samo prema spajanju sa jednim drugim, većim i »matičnim« makedonskim dijelom, koji se zbog jakog procesa helenizacije u Grčkoj, očito može nalaziti samo u granicama Jugoslavije. Međutim, za razliku, u uvjetima nepriznavanja makedonske nacije i svođenja makedonskog stanovništva na bugarsko, očito da se radi o teritoriju kontinuiranog »bugarskog« stanovništva što sada jugoslavensku stranu može dovesti u delikatnu situaciju — briga Bugarske za »svoje« stanovništvo u SR Makedoniji ne bi se svjetskom javnom mnijenju morala činiti neopravdanom³⁹.

3) Navedeno je samo nužan uvjet u osvjetljivanje najvažnijeg geopolitičkog problema prostornog položaja Makedonije — njezine **lokacije na mjestu koridora između Bugarske i Albanije**. Za zemlje Varšavskog ugovora ovo je očito najpovoljniji pravac za direktno izbijanje i participaciju na Jadranskom moru, a u uvjetima kontinuirane povezanosti sa zaleđem; jer svi ostali pravci mogu zbog natovske Grčke biti usmjereni jedino preko mora. Izbijanje na Jadransku obalu ovim pravcem istina ugrožava jednu državu (Jugoslavija), ali samo na jednom njezinom manjem i teritorijalnom dijelu; osim toga radi se o državi koja tvrdi da nije voljna osigurati vojna savezništva. Južni položaj ovog koridora vodi prema centralnim i južnim lukama Albanije koje po svom položaju i plovidbenim karakteristikama jedine dolaze u obzir kao značajnije pomorske baze. Pored toga uzimajući u obzir šire regionalno-, pa i globalno-strateške odnose, u strategiji Varšavskog ugovora može postojati interes odjeljivanja natovske Grčke, a time i Turske, od svojih sjevernih susjeda, što je, bez obzira na jugoslavensku politiku nesvrstavanja, ipak faktor u još jačem teritorijalnom odjeljivanju ovih jugoistočnih članica NATO-pakta od ostalih partnera.

Promijenjeni historijski uvjeti jasno su označili različitosti historijske i suvremene koridorske uloge makedonskog prostora — nekada, glavni su interesi i opasnosti bili usmjereni iz pravca

sjevera i sjeverozapada prema jugu i jugoistoku; koridorski karakter u smjeru istok—zapad bio je samo sporadičnog i kratkotrajnog značenja izražen u pokušaju ruske diplomacije da stvori sanstefansku Veliku Bugarsku koja bi dopirala do Ohridskog jezera. Međutim suvremena je koridorska uloga makedonskog prostora u smjeru istok—zapad daleko odlučnija i predstavlja najvažniji geopolitički i geostrateški aspekt odnosa u jugoistočnoj Evropi.

4) Geopolitički problem SR Makedonije rezultiraju iz položaja u ovoj zoni evropskog prostora koji je političko-teritorijalno jako rasparčan i gdje granične linije mogu uvijek poslužiti kao izlika za izražavanje širih ili dubljih neslaganja. U tom smislu ovo je jedna od evropskih najosjetljivijih zona — dovoljno je spomenuti postojanje četiriju dijelova Makedonije, grčko-albanske probleme oko Epira ili grčko-bugarske probleme oko međusobne granice, itd. U ovom je prostoru najproblematičniji partner upravo Grčka — potencijalne napetosti moguće je aktivirati sa svim balkanskim susjedima uključujući ovdje i Tursku, unatoč natovskom savezništvu.

5) **Odnos prema Solunu.** Svi navedeni faktori jasno upućuju da su se problemi ovog prostora i podjela Makedonije morali odraziti i u odgovarajućim gospodarskim pitanjima. Nekada slavenski, a danas praktički posve grecizirani Solun, očito nije mogao preuzeti i razviti one funkcije koje mu nameće saobraćajni položaj na završetku Moravsko-vargarske udoline i izlazak prostranog trupnog dijela evropskog jugoistoka. Njegovo zaleđe nije gospodarski tako razvijeno kao što je zaleđe Trsta, Venecije ili Rijeke, a političko-teritorijalno je jako usitnjeno; istina i centralna je Evropa relativno usitnjena, ali su međudržavni odnosi daleko povoljniji a interesi veći, jer neke zemlje uopće ne izlaze do mora. Za razliku u jugoistočnoj Evropi sve države participiraju na maritimnim fasadama, iako uvijek ne i na najpovoljniji način (Bugarska).

Unatoč određenih prednosti položaja Soluna na završetku Moravsko-vargarske udoline treba voditi računa i o nekim prividima — istureni položaj na evropskom jugoistoku i blizina Sueskog kanala mogli su nekada biti izrazitiji faktor njegova prosperiteta. Međutim značajnije gospodarske prednosti leže na strani onih luka koje su maksimalno uvučene u kopno, a to su luke na sjevernom Jadranu; zato i blizina Soluna Makedoniji i naša vargarska orijentacija u ekonomskoj politici očito nemaju prednosti koje inače slijede iz popularnih razmatranja.⁴⁰

6) Osim niza potencijalno relativno nepovoljnih posljedica koje slijede iz osobina geografskog i geopolitičkog položaja SR Makedonije, treba spomenuti i neke **pozitivne aspekte** — oni se **odnose prvenstveno na turističku valorizaciju**. Prednosti su položaja Makedonije izrazito tranzitnog karaktera — prvo, na jugu se nalazi Grčka kao trajno atraktivan prostor; unatoč moguće talijanske konkurencije, tj. tranzitnog trajektnog pravca iz Italije direktno za Grčku, Makedonija ima za evropske turističke tokove

velike prednosti; posebno i zato što ona nema samo tranzitni značaj, nego može ponuditi i vlastite turističke atraktivnosti koje u kulturno-historijskom smislu imaju prvorazredno evropsko značenje; drugo, zbog razvoja turizma u Bugarskoj i na Crnom Moru, uz opću evropsku težnju prodora prema Istoku, doći će postepeno u obzir ulazak u Bugarsku ne samo standardnom rutom preko Niša nego i iz Makedonije, pogotovo na liniji Skopje—Kriva Palanka—Čustendil—Rilski samostan; isto tako i povratak iz Bugarske može, zbog turističkog principa neponavljanja, također biti usmjeren preko Makedonije. Konačno važan je i treći faktor — u evropskom će turizmu očito jednom biti uključena i Albanija; istina i ovdje se može raditi o izuzetnim opasnostima talijanske konkurencije buduća da se i u Albaniju kao i u Grčku može doći direktno trajektima iz Italije. Dobra turistička organizacija, odgovarajuća propaganda a i politički faktori⁴¹ mogu inzistirati na ideji da se uz jedan klasični evropski turistički prostor ponudi i Albanija kao jedna turistički sasvim nova zemlja, iz koje se može prijeći u Grčku i bez posredstva SR Makedonije. Sve to, dakako, može ugrožavati tranzitnu ulogu makedonskog prostora, koji će međutim ipak imati uvijek osiguran i dio evropskog turističkog tranzita namijenjenog toj zemlji.

Međutim, povoljnosti tranzitnog položaja Makedonije prema Istoku, tj. prema Bugarskoj i Crnom Moru ne treba isuviše isticati. Naime i Jugoslavija i Bugarska gube u novoj orijentaciji velikih evropskih saobraćajnih tokova karakter apsolutne tranzitne zemlje prema Istoku. Nekada se za Carigrad i Tursku zaista dolazilo samo preko Jugoslavije i Bugarske. Međutim, u suvremenim uvjetima moguće je direktno iz srednje Evrope preko Bečke zavale i Mađarske, ili iz Baltičke Evrope preko Poljske i Rumunjske, direktno izbiti na crnomorsku fasadu, što onda negira nove mogućnosti tranzita prema Istoku preko jugoslavenskog i posebno makedonskog teritorija.

Bilješke

¹ Pojam »politike« i »političkog« ovdje je shvaćen u najširem smislu, tj. kao **bavljenje stvarima koje se tiču sviju**; razumljivo da i ostale bitne kategorije politike — interes i moć — time nisu izostavljene.

² Kod nas je pojam geopolitike dosta rano počeo upotrebljavati M. Krleža; isto vrijedi i za njegova današnja shvaćanja (»Literatura budućnosti — pitanja bez odgovora« — »Vjesnik«, 3. VI 1969 str 8). Slično i V. Maleković (»Urbanističko mišljenje nije privilegija urbanista« — »Vjesnik«, 28. X 1969, str. 7) ukazuje na fizičku ograničenost prostora i upotrebljava termin »životni prostor«.

³ A. Mitrović: »Jugoslavija na konferenciji mira 1919—20« — (Beograd, 1969, str. 1).

⁴ Pod pojmom »balkanizacije« podrazumijevaju se u svijetu problemi koji slijede iz usitnjavanja teritorija i neadekvatno povučenih državnih granica uz postojeće ili potencijalne sukobe oko teritorijalnih i manjinskih pitanja. Na taj se način pojam balkanizacije upotrebljava u SAD, U Eropi i nekim afričkim državama. Tako je taj pojam upotrijebljen na prvom sastanku šefova država i vlada Afrike u okviru »Organizacije afričkog je-

dinstva« — interes je tada usmjeren prema nastojanju da se ne dozvoli balkanizacija Afrike. Međutim treba naglasiti da u Evropi postoje i drugi prostori gdje je moguće primijeniti taj pojam; odnosi se to na dio baltičke obalne zone u kojoj su se sukobljavali interesi Poljske, Istočne Pruske, Litve i Rusije.

⁵ Zbog pripadnosti Grčke NATO paktu mogućnost drugog kontinentalnog pristupa treba posve izostaviti.

⁶ Zbog prisilnog i ponekad vrlo oštrog odnarođavanja, pogotovo grecizacijom u Egejskoj Makedoniji, razumljivo je da se etnički teritorij Makedonaca sv eviše smanjuje. Međutim, u ovom su tekstu uzete u obzir uobičajene granice makedonskog etnikuma onako kako su shvaćene prije Balkanskih ratova, tj. sa odgovarajućim dijelovima u području današnje Grčke i NR Bugarske.

⁷ Pri tome je dobro podsjetiti se da se značenju geografsko-strateških razloga prilikom ocjene različitih aspiracija prema Makedoniji ponekad daje prednost pred povijesnim razlozima (F. Tadjman »Velike ideje i borba malih slavenskih naroda za nacionalnu slobodu«, »Kritika« br. 2, str. 156, Zagreb, 1968).

^{7a} Pojam tzv. »Balkanskog poluotoka« i »balkanizacije« ovdje se upotrebljava samo uvjetno i to u historijskom smislu, budući da se u suvremenim definicijama ovaj dio svijeta sve češće naziva samo jugoistočna Evropa bez uobičajenih balkanskih implikacija.

⁸ Vidi o tome više u radu: J. Cvijić: »Geografski položaj i opšte geografske osobine Makedonije i stare Srbije«, Beograd, 1904.

^{8a} Misli na sva tri dijela makedonskog etnikuma — povardarski u Jugoslaviji, egejski u Grčkoj i pirinski u Bugarskoj.

⁹ Albanija je istina kasno formirana kao posebna politička cjelina, ali je ipak nezanemariva u navedenom smislu zbog gospodarske i demografske (migracije) ekspanzivnosti svog tradicionalnog stočarskog stanovništva.

¹⁰ »Jugoslavensko-bugarskite odnosi« — »Biblioteka na sobranieto na SR Makedonija«, god. VI, knjiga I, Skopje, III, 1969. str. 93.

^{10a} Kao osnovna teritorijalna jedinica uzet je ovdje Beogradski pašaluk; već je sredinom 1804. god. oslobođen njegov veći dio, dok se kasnije, sve do 1833. god. teritorij Miloševe Srbije poklapao sa područjem Beogradskog pašalua.

¹¹ Nešto složenija prirodno-geografska podjela toka razlikuje izvorište odnosno izvorišnu čelenuku, gornji tok, donji tok i zonu ušća. Pozivanje na prirodna prava naročito dolazi do izražaja prilikom insistiranja na rasprostriranju državnog teritorija do njegovih »prirodnih« granica. U njemačkoj geopolitičkoj školi ovo je bio jedan od najviše zlorabljenih faktora.

¹² J. Cvijić: »Questions balkaniques« — Attinger Freres Editeurs«, Paris, Neuchatel, str. 34 i 39, bez godine izdanja, ali najvjerojatnije 1917. ili 1918. god.

¹³ J. Cvijić: »Aneksija Bosne i Hercegovine i srpski problem«, »Državna štamparija«, Beograd, 1908. str. 8. Ovo je jedan od Cvijićevih geopolitički i nacionalistički najizrazitije intoniranih radova.

¹⁴ Poslije bitaka kod Kumanova, Prilepa i Bitole srpska vojska dobiva zadatak da zauzme obalu od Medove do Drača. Vidi Cvijićev rad »Izlazak Srbije na Jadransko more«, koji je u suštini prijevod njegova članka objavljenog u časopisu »Peterman's Mitteilungen«, XII — 1912. god. (J. Cvijić: »Govori i članci«, Knjiga II, Beograd, 1921).

¹⁵ J. Cvijić: »Geografski i kulturni položaj Srbije«, »Glasnik srpskog geografskog društva«, str. 29, Beograd 1914.

¹⁶ J. Cvijić: »Izlazak Srbije na Jadransko more«, »Govori i članci«, Knjiga II, str. 22—23, Beograd 1921.

¹⁷ Razumljivo da egzistencija Makedonije kao posebne političke tvorevine na geopolitički odlučnoj, a ekonomsko-geografski povoljnoj lokaciji, nije mogla doći u obzir, iako se između ostalog radi i o relativno vrlo velikom teritoriju — čitava Makedonija ima oko 68.000 km².

¹⁸ Ovdje se razumljivo osvrćemo samo na teritorijalne aspekte ovog pitanja koji se po prirodi stvari geopolitičkog značaja.

¹⁹ Vančo Apostolski: »Na marginama San-Stefanske opsesije«, »Međunarodna politika« br. 429, 16. II 1968.

²⁰ Solun i Halkidika ostali bi pri tom razgraničenju izvan obuhvata nove države.

^{21a} Zahtjev za izlaskom Bugarske na Egejsko more u Zapadnoj Trakiji podržavale su na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1946. godine delegacije Jugoslavije i SSSR-a.

²¹ Besna kobila 1922 m, Osogovija 2252 m, Rila 2925, Pirin 2914 i Perelik 2174 m.

^{21a} S. Skoko tačnije ne navodi planiranu trasu (»Drugi balkanski rat 1913. god.«, Knjiga I, »Vojno-historijski institut«, Beograd 1968).

Dovoljno je ukazati na ukazati na egzistenciju Makedonaca, Albanaca,

²² Dovoljno je ukazati na egzistenciju Makedonaca, Albanaca, Srba, Bugara, Grka, Turaka, Cincara, Čigana i Arumuna.

²³ »Jugoslavensko-bugarskite odnosi«, »Biblioteka na sobranieto na SR Makedonija«, god. VI, knjiga I, Skopje III, 1969, str. 90, diskusija D. Zografskog.

²⁴ J. Cvijić: »Raspored balkanskih naroda«, zbornik »Govori i članci«, knjiga I, »Napredak«, Beograd 1921, str. 166.

²⁵ J. Cvijić: »Antropogeografski problemi balkanskog poluostrva«, posebni otisak iz »Etnografskog zbornika«, knjiga IV, bez mjesta i godine izdanja, str. XXXVII u fusnoti.

²⁶ V. I. Lenjin: »Sabrana djela«, tom XVIII, IV izdanje, str. 368, Moskva 1948.

²⁷ J. Cvijić: »Remarques sur l'ethnographie...«, str. 5.

²⁸ Ibidem, str. 7.

²⁹ »Carte ethnographique de la nation Serbe« (1:2.750.000), Prilog br. 2 u radu: »Aneksija Bosne i Hercegovine i srpski problem«, »Državna štamparija«, Beograd 1908. Inače treba podsjetiti da je ovo jedan od Cvijićevih najizrazitije nacionalistički intoniranih radova. Međutim jedna ranija etnografska karta je drugačija — 1906. god. objavljuje »Srpska akademija nauka« prvu knjigu njegovih »Osnova za geografiju i geologiju Makedonije i Stare Srbije« u kojoj donosi »Političko-etničku skicu Makedonije i Stare Srbije« (1:4.000.000). Na njoj je Cvijić u Makedoniji izdvojio Srbe i Bugare kao zajedničku grupu a zatim posebno Osmanlije, Cincare, Arnaute itd., ali ne posebno i Makedonce niti makedonske Slavene.

³⁰ Tu su ubrojani i prostori za koje je bilo očito da će zbog specifičnosti svog stanovništva jednom biti formirani kao političke cjeline (Albanija).

³¹ Razumljivo da su zbog pooštrenja kriterija ovdje uzete u obzir bugarske historijske karte.

³² SHS je uspjela osigurati samo strumički prostor važan za otežavanje pristupa i obranu vardarske željeznice sa strane bugarskog teritorija. uzeti u obzir.

³³ Vrlo mali dijelovi Makedonije koji su pripali Albaniji ovdje nisu

^{33a} Od ukupno oko 6.000 m² na jugoslavenski dio otpada gotovo 26.000, bugarski oko 6500 i grčki dio oko 34.000 km², dok jedan mali sektor pripada Albaniji.

³⁴ Vidi članak D. Tovića u »Vjesniku u srijedu« od 5. III 1969.

³⁵ »Karta automobilskih puteva Kraljevine Jugoslavije« — »Kraljevski automobilski klub Jugoslavije«, 1939 god., 1:1.000.000.

³⁶ Pojam »okruženja« označava takav geopolitički položaj neke države u kojem, ne samo da izostaju odgovarajuća razumijevanja i suradnja sa susjedima, nego se može raditi i o spriječavanju izlaska do mora (ako se radi o kontinentalnoj državi), ili o opasnostima teritorijalno-ekspanzionističkog karaktera i slično.

³⁷ Isti problem, ali u još istahnutijem smislu, odnosi se na prostor Kosmeta.

³⁸ Danas je to »Blagojevsgradski okrug« ili Pirinska regija; dakle, ne postoji više Pirinska makedonija; slično je i u Grčkoj — umjesto Egejske Makedonije postoji samo »Sjeverna Grčka«.

³⁹ U SR Makedoniji po bugarskim izvorima navodimo 2/3 stanovništva bugarsku nacionalnu svijest, (tj. ono je bugarsko), a makedonska nacionalna svijest samo je nametnuta.

⁴⁰ Na isti način treba ocjenjivati i prednosti odnosno nedostatke i naših luka na jadranskoj obali: već i samo praktičko iskustvo, koje je u skladu sa općim trendovima u svijetu, jasno ukazuje **odlučujuće prednosti odražene stvarnim koristima leže na strani naših sjevernih luka.**

⁴¹ Važnost političkog faktora treba posebno naglasiti — jer njegovo djelovanje može biti izrazito stimulirajuće ili destimulirajuće; tako je posebno zanimljivo da se 1969. god. u CSSR naročito propagiralo Crno a ne Jadransko more; ali Crno More samo u Bugarskoj.

CONTEMPORARY CHARACTERISTICS OF THE GEOPOLITICAL POSITION OF THE SR OF MACEDONIA AND MACEDONIAN ETHNICUM

Summary

The task of the essay is to try to explain some historical and contemporary aspects of the geopolitical position of the SR of Macedonia and the division of the Macedonian ethnicum. Although it is most natural to observe the position of a country in total, some partial approachments are also possible, and it depends on the achieved stage of democratization of the life and specific features of the boundary contacts and problems with neighbours.

In the first part of the essay some general problems are emphasized — before all, the Macedonian ethnicum is characterized by three geopolitically very important facts — except in some older periods it was always territorially divided because of which fact it did not as a whole touch the fact is that today the Macedonians are the only nation in Europe who are not recognized as a nation — according to the Bulgarian statements in the SR of Macedonia two thirds of inhabitants have the Bulgarian national consciousness; special problem are boundaries with neighbours, disputable territories and territorial chopping, which are usual characteristics of the »Balkanization« of area; surrounding states are very specific by their alliances, wherefrom particular problems may result — Albania is of pro-Chinese orientation, Greece belongs to the NATO, and Bulgaria belongs to the Warsaw treaty — such a contract being in all Europe; across the SR of Macedonia it leads towards Albania and the Otrant Gate, i.e. towards Mediterranean, the most convenient connection of the Warsaw treaty countries with the open sea — and the importance of the Gate is not necessary to emphasize; from the other side, Macedonia is the part of the sector which would be of great importance for the NATO strategy in the case of the surrounding of socialist countries.

Further in the essay the role of the Macedonian ethnicum is emphasized as a corridor either for historical connections towards Turkey or as a way out for Serbia and Bulgaria towards the sea. Aspirations of Serbia were traditionally directed towards the south and southwest (the way out to the Solun and Medow bay); Bulgaria aspired after the Solun bay by means of Great Bulgaria of the San Stefano treaty. Those territorial expansions are important also as a formation of a lock against German penetration towards the south-east — Serbia and Montenegro ought to be the first obstacle and Great Bulgaria and Albania the second one in that case.

Ethnic problems are specially emphasized in the essay — historical arrogations of the Macedonian nationality by Serbia are today substituted by the PR of Bulgaria. There has been taken into consideration also one of the best known elder geographers and a very good expert of conditions on the Balkan Peninsula — Jovan Cvijić — whose understandings were very ambivalent, sometimes reactionary, but concerning the Macedonians they were exceptionall progressive.

After that there are some problems of the division of the Macedonian ethnicum between Yugoslavia, Bulgaria, Greece and Albania, as well as the appreciation of the relations of strength and congruity of the division with th enatural-geographical foundation.

New state boundaries made after the Balkan wars and world war I essentially changed some economic characteristics, interrupted the curses of the cattle-breeding moving, changed the gravitation zones, substituting the gravitation towards Salonica by a new gravitation towards Skopje, etc.

At the end there are the problems of the nucleus gatherings, then the position of the SR of Macedonia in the so called »surroundings«, ethnal variety and the boundary distribution of national minorities as well as the centemporary communication — geographical position of the SR of Macedonia which is important in turist valorization. A short survery has been made also to the changed importance of the Salonica port and generally Vardar-Aegean economic-political orientation.

(Translated by S. Paleček)